

AİLENİN DEĞİŞİMİ Le Changement de la Famille

Önal SAYIN*

Résumé

La famille ne possède pas qu'une seule définition, en effet celle-ci varie en fonction de la structure sociale. Lorsque, de nos jours, nous parlons de famille, il s'agit généralement de la famille nucléaire. Pourtant nous savons qu'il existe plusieurs types de famille: famille patriarcale, famille souche, nucléaire, instable ou encore incomplète, pour ne citer que celles-ci. Si la famille varie en fonction de la structure sociale, la structure sociale, elle, dépend de la position que l'homme et la femme y occupent, ainsi que de leur position dans la famille.

Les facteurs religieux et politiques ont été prépondérants et déterminants quant à la position de l'homme. Pourtant, jusqu'à l'âge de bronze, toutes les religions sont fondées sur le culte de la "Grande Déesse". Les structures sociales liées au culte et au règne de la "Grande Mère" auraient connu des formes de transmission matrilineaires et de pouvoir matriarcal. Ainsi, dans les premières civilisations trouve-t-on une abondance d'images féminines peintes, gravées, de figurines de pierre, d'argile modelé mais aussi de terre cuite. Dans les premiers peuples sédentaires qui s'adonnent à la culture du sol et à l'élevage d'animaux domestiques, la femme symbolise la capacité d'engendrer la vie, semblable à celle de la terre fertile et nourricière. Cependant, avec la naissance de l'agriculture et de l'élevage, de la sédentarisation et de l'urbanisation des populations, l'homme prendra le pouvoir dans la société et dans la famille en devenant reproducteur, guerrier et chef suprême de la cité. Ainsi à partir de la fin du IV millénaire avant Jésus-Christ, dans la partie orientale du bassin méditerranéen, apparaissent les premières sociétés politiques dépendant de la religion et souvent même d'origine divine: En Egypte, le roi est dieu, en Perse il est inspiré par le dieu, et en Mésopotamie, il est désigné par lui. En Grèce, les cités qui constituent de véritables états organisés sous forme républicaine ou démocratique exclurent les femmes du pouvoir, leur interdisant même la politique, la science, la philosophie l'art et la littérature.

Plus tard, dans les religions monothéistes, de nombreux textes tenteront de montrer le caractère inférieur de la femme. Dès lors, celles-ci seront torturées, lapidées, envoyées au bûcher, excisées au nom de Dieu. Jusqu'à la Révolution Française les théoriciens chercheront à justifier en droit l'autorité du roi, en la liant à celle de Dieu et du père. Voilà comment se trouveront fondées la société et la famille patriarcales, sur une base religieuse et politique qui lui conféreront une structure indestructible et ce, pendant plusieurs siècles.

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, onal.sayin@ege.edu.tr

La Révolution Française supprimera la hiérarchie sociale entre les hommes, issue de la société médiévale, déclarera tous les citoyens égaux tout en omettant l'égalité entre les hommes et les femmes. En Europe, au XVIIIème siècle se construira l'Etat-Nation, bâti sur la famille nucléaire et la perduration du patriarcat. Et quelle perduration, puisqu'en effet 150 ans après la Révolution Française, l'homme restera encore en France le chef de la famille.

De nos jours, la mondialisation entraîne un changement social planétaire, exaspérant l'individualisme. La solidarité sociale et les liens familiaux s'affaiblissent de plus en plus. Depuis 1970, surtout en Occident, le taux de divorce n'a de cesse d'augmenter. Les jeunes préfèrent vivre en couple sans se marier. Certains se marieront deux ou trois fois avec l'approbation de la société. Tout ceci nous permet d'affirmer que l'avenir de la famille s'annonce incertain.

Les mots clés: Famille, Changement, Religion, Pouvoir, Matriarcat, Patriarcat

Özet

Tek bir tanımı olmayan aile, sürekli bir değişim içindedir. Aileden söz edildiğinde genellikle çekirdek aile akla gelir. Bununla birlikte ataerkil aile, kök aile, çekirdek aile, kararsız aile, tamamlanmamış aile vb. birçok aile tipi mevcuttur. Aile yapısı kadın ve erkeğin toplum ve aile içindeki konularına da bağlıdır. Dinsel ve siyasal etkenler insanın konumu konusunda önemli rol oynar. Bronz Çağı'na dek, dinler büyük Tanrıça'ya tapınma temelinde kurulmuştur. Tanrıça'ya tapınma ve büyük annenin hükümrancılığına bağlı olmuş sosyal yapılar ana soy zinciri ve ana egemenliği temeli üzerine inşa edilmişlerdir. İlk uygarlıklarda oldukça bol anne imgesini taşıyan resimlere, kabartmalara, taş heykelcilere, kilden ve pişmiş topraktan yapılmış modellere rastlanılmaktadır. Toprağa yerleşmeye başlayan ilk topluluklarda toprağın ekilip biçilmesi ve yaban hayvanların evcilleştirilmesi görülmüş ve kadın, toprağın yaratıcılığı ve besleyiciliğine benzer bir biçimde yaşamın yaratıcı kapasitesini sembolize etmiştir.

Tarımın ve hayvancılığın doğuşu, toprağa yerleşme ve kentleşmeyle birlikte erkek; üretici, savaşçı ve sistemin en üst yöneticisi hâline gelerek toplum ve ailede iktidarı ele geçirmiştir. M.Ö. IV bin yıllarından itibaren, Akdeniz havzasında ortaya çıkan ilk siyasal toplumlar dine ve çok defa da kutsala dayanmıştır: Kral Tanrı'dır (Mısır), veya Tanrı tarafından ilham edilmiştir (Pers, İran), onun tarafından belirlenmiştir (Mezopotamya). Yunanistan'da cumhuriyet ve demokratik biçimler temelinde örgütlenmiş gerçek devletler olarak kurulan siteler kadınları iktidarın dışına atmıştır. Kadınların siyaset, bilim, felsefe, sanat, edebiyat vb. yapmaları yasaklanmıştır. Daha sonra tek tanrılı dinlerde çok sayıda metin kadının ikincil nitelikte olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Tanrı adına kadınlar taşlanarak öldürülme, yakılma, kadın sünneti (excision) vb. yoluyla işkenceye maruz kalmışlardır. Fransız Devrimi'ne dek teorisyenler hak olarak kralın otoritesini Tanrı ve babanın kine bağlayarak meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Böylece yüzyıllar boyunca dinsel ve siyasal bir temele dayanılarak ataerkil toplum ve aile yapısı yıkılmaz bir biçimde güçlendirilmiştir. Fransız Devrimi Orta Çağ'dan kaynaklanan erkekler arasındaki sosyal hiyerarşiyi ortadan kaldırmıştır, fakat aynı zamanda erkek ve kadın arasındaki eşitsizliği görmemezlikten gelmiştir. Avrupa'da, XVIII. yüzyılda ataerkil bir temele dayanmaya devam eden çekirdek aile yapısına sahip bir ulus devlet inşa edildi. Fransız Devrimi'nden yüz elli yıl sonra da erkek aile reisi olmaya devam etti.

Küreselleşmenin tüm dünyada sosyal değişmelere neden olması ve bireyselleşmeyi artırması sosyal dayanışmanın ve aile içi ilişkilerin zayıflamasına yol açmaktadır. Özellikle 1970 den bu yana, Batı ülkelerinde boşanma oranları hızlı bir biçimde artmaktadır; gençler evlenmeden birlikte yaşamayı tercih etmektedirler. Kamu oyu birçok kişinin iki, üç defa evlenmelerini hoş karşılamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, Değişme, Din, İktidar, Ana egemenliği, Baba egemenliği

Aile aynı zamanda hem grup olarak hem de kurum olarak sürekli değişip dönüşerek günümüze dek varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle aile kavramının çok geniş bir yelpaze içinde kullanıldığını unutmamak gerekir. Günümüzde aile denince çoğunlukla anne, baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan “çekirdek aile” akla gelir. Ne tarihin ilk dönemlerinde ne de gelecek yüzyıllarda aile denince akla “çekirdek aile” gelmemelidir. Tarihin ilk dönemlerinde sosyal yaşam içinde cinsiyetlerin egemenlik konumuna göre aile biçimlenmiştir: anaerki ve babaerki. Kadının egemen olduğu sosyal yaşamlardaki ailenin yapısı ve sosyal ilişkilerin örgütlenme biçimi babanın egemen olduğunkine benzemez. Ayrıca köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplumlardaki aile türleri birbirlerinden çok farklıdır. Her şeyden önce şunu da belirtmek gerekir: Aile; diğer kurumlarda olduğu üzere, ne ezeli ne de ebedi bir kurumdur, tarihin belirli bir döneminde gerekli koşullar bir araya geldiğinde bir grup, bir kurum olarak doğmuştur. Tüm aile türlerinde ortak olan bir özellik, evlenme, yoluyla türün devamını sağlamak için çocuk yapma biçimlerinin belirlenmiş olmasıdır. Sosyal kuralların olmadığı, dolayısıyla da cinsel ilişkilerin kurallara bağlanmadığı tarih öncesi dönemlerde aileden söz etme olanağı bulunmamaktadır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren, daha doğrusu sosyal yaşamın ortaya çıkmasından sonra evlilik kuralları saptanmış, bunun sonucunda da aile denen kurum tarih sahnesinde yerini alabilmiştir. Konuyla bağlantılı olan evlilik türlerine baktığımızda oldukça çok sayıda olduğunu kolayca saptayabiliriz: grup evlilikleri, çok kocalılık, çok karılılık, tek eşlilik vb. Unutmamak gerekir ki evlilik biçimleri, aile yapılarını ve işleyişlerini belirleyen önemli etkenlerden biridir. Tarihsel süreçlerde evlilik biçimlerinde meydana gelen değişimler, aile yapısı ve aile içi ilişkilerde köklü değişimlere yol açmıştır. Önemli noktalardan biri de evlenme yasakları ve eş edinme biçimleridir. Evlenme yasakları sosyal yaşamı paylaşan insanlar arasında kimin kiminle evleneceğini belirtir ve bunun dışında kalan ilişkileri de zina (l'inceste) olarak görür. Eş edinme olanaklarından olan görücü usulüyle evlenme geleneksel ilişkilerin ağır bastığı aile yapısının doğmasına yol açarken, kişilerin özgür iradeleriyle anlaşarak evlenmeleri de çekirdek aileye yol açar. Sözünü ettiğimiz etkenlerin içinden aileye bakıldığında ne denli karmaşık sosyal bir birimin söz konusu olduğu görülür. Bilindiği üzere sosyal yapılardaki ve sistemlerdeki değişimler onların bileşenlerinde de dönüşümlere ve değişimlere neden olur. Aile sosyal yapıların sistemlerin temel bileşenlerinden biri olduğu için, her sosyal değişimin aile üzerinde etkileri olacaktır. Bu incelemede özellikle dinsel ve siyasal etkenlerin aileyi nasıl dönüştürüp değiştirdiği çözümlenmeye çalışılacaktır.

Bu kuramsal çözümlemede önce dinsel inançlardaki değişimin ailenin dönüşmesindeki etkisi irdelenecektir. Pagan dönemindeki dinsel inanışların kadın egemenliğinin doğmasına nasıl bir zemin hazırladığı gözler

önüne serilmeye ve ayrıca embriyon biçiminde de olsa ilk ailenin nasıl şekillendiği aktarılmaya çalışılacaktır. Tek Tanrılı semavi dinlerinin ise erkek egemenliğini nasıl pekiştirdiği ve geleneksel ataerkil ailenin zeminini nasıl oluşturduğu anlamlandırılacaktır.

Tek Tanrılı semavi dinlerden çok önceleri tanrıça dinleri vardı. Arkeolojik kazı buluntuları tarih öncesi dönemlerde ve özellikle de tarımsal üretimin başladığı yerlerde tanrıçaların varlığını gözler önüne serdiler. Amerikalı antropolog Marija Gimbatas'ın belirttiği gibi: "Yontma Taş Devri'nin venüleri ve Cilalı Taş Devri'nin idolleri, Bronz Çağı'na dek Tüm Avrupa'da bulunan evrenin doğumuna değgin beti ve evrensel doğurganlık simgesi "büyük anne"nin imgeleridir." Dinleri büyük tanrıça'nın kültü üzerine kurulmuş bu toplumların ana soy zincirini ve anaerkilliği benimsediği görülmüştür. Orta Doğu ve Küçük Asya'da başlayan tanrıça dini tüm Batı Dünyası'na nüfuz etmiştir. Bu çalışmalarda elde edilen bulgular, evrene, gökyüzüne hükmeden tanrıların kadın olduğunu göstermektedir. M.Ö.7200 ve 5000 yılları arasında, yani Cilalı Taş Devrinde, İç Anadolu'da, Çatal Höyük ve Hacılar bölgesinde yaşamış bir uygarlık ortaya çıkarılmıştır. O döneme ait evlerin duvarlarında kol ve bacakları açılmış bir kadının bir boğayı doğurduğu resmedilmiştir. 1960 yıllarında İngiliz arkeolog James Mellaart, bu yerleşim yerlerini tanrıçaya adanmış tapınaklar ve boğayı da oğul veya eş olarak yorumlamıştır (Cohen, 2009: 22-23). Ana egemenliği Antik Yunan'a kadar uzanmıştır. Antik Yunan Uygarlığının arifesinde bir geçiş dönemi yaşanmıştır. Antik Yunan'ın çok tanrılı döneminde ana tanrıçalar yerlerini yavaş yavaş baba tanrılarına bırakmışlardır. Antik Yunan döneminde en büyük Tanrı olarak erkek Zeus kabul edilmiş, fakat bununla birlikte kadın tanrıçalar da bir süre daha varlıklarını sürdürmüşlerdir. Atena, Artemis ve Persefon bu tanrıçalardan bazılarıdır. Bu arada dinsel metinlerin gündelik yaşamı simgesel bir biçimde yansıtan betimlemeler olduğunu söyleyebiliriz. Bu betimlemeler anlamlandırılarak gündelik yaşamın özüne ulaşılabilir. Bu açıdan konuya bakıldığında, evreni yaratan ve ona egemen olan tanrıçaysa, gündelik yaşamda da kadın egemen olmalıdır. Baba egemen toplumlarda "ey Tanrı Babamız" deniyorsa, kadın egemen toplumlarda da büyük olasılıkla "ey tanrıça annemiz" deniyordu. Sonuç olarak yerleşik yaşama geçmeden önce ve geçtikten hemen sonra kadın egemenliği arkeolojik, etnolojik ve tarihsel bulgularla gösterilmeye çalışılmıştır.

XIX. yüzyılın sonunda Alman Bachofen İngiliz Lewis Henry Morgan ilkel ailelerin önce anaerkil olduklarını ve sadece ana soyunun kabul edildiğini var saydılar (Badinter,1986:45). Marx ve Engels'e göre de insanların toprağa yerleşmeden önceki dönemlerinde, erkeklerin avcılık ve kadınların da toplayıcılık yaptığı bu evrede, üretim sürecinde kadının daha etkin rol oynaması nedeniyle de anaerkillik söz konusu olmuştur (Engels, 1954: 7-30). XX. yüzyılın başında Amerikan antropolojisi evrimci kuramları tasfiye etti ve ana hukuku

kuramı da onunla birlikte reddedildi. Lowie ve daha sonra da Levi-Strauss bu şemanın tersini savundular. Onlara göre, başlangıçta klan değil, evrensel sosyal bir birlik olan aile vardı. İnsanlık gerçekte üçgensel ilişkiyle yani anne ve çocuklar üzerinde babanın egemenlik kurmasıyla başladı. Amerikan sosyolojisinin tezleri bu hipotezi benimsedi ve genel kabul gördü (Badinter, 1986: 47-48).

Yukarıda belirttiğimiz gibi erkek veya kadının egemenliği konusunda oldukça farklı görüşlerin bulunmasına karşın, günümüzde erkek egemenliği bir olgudur ve kurumsal bir niteliği de söz konusudur. Erkek egemenliği gerçek anlamında toprağın ekilip biçilmesi ve yaban hayvanlarının evcilleştirilmesi, dolayısıyla da artı ürüne erkeğin el koymasıyla başlamıştır denebilir. Bu dönemde erkek; üretici, savaşçı, topluluğun şefi, kimi zaman da Tanrısı olmuştur. Dinsel iktidarla siyasî iktidar arasında dikkate değer bir bağlantı olmuştur. Kadın veya erkek egemenliği de bu siyasî ve dinsel iktidarlardan üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlantı çok açık bir biçimde erkek egemenliğinin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasında gözlenmektedir. Antik Mısır'da Firavun erkek olarak sadece siyasî iktidarı ele geçirmekle kalmamış, aynı zamanda kendisini Tanrı olarak da ilan etmiştir. Bu konuya açıklık getirmek için erkek egemenliğinin dinsel temellerini irdelemekte fayda vardır. Erkek egemenliği dinlerin de erkekleşmesini beraberinde getirmiştir.

“En eski toplum, M.Ö. 3400-3200 yılları arasında Mısır'da, Firavun Krallığı çerçevesinde ortaya çıktı. Biraz daha geç bir tarih olan M.Ö. 3000 yıllarında, Mezopotamya'da, Babil çevresinde bir Sümer İmparatorluğu görüldü. M.Ö. 2000 yıllarında, Küçük Asya'da Hitit İmparatorluğu doğdu. Bu Antik dönemin imparatorluklarında siyasal iktidar bağımsız değildi, dine dayanıyordu. Siyasal iktidar ilahî bir kökene sahipti: Mısır'da kral Tanrı'dır, Perslerde Tanrı tarafından ilham edilmiştir, onun tarafından seçilmiştir, Mezopotamya'da doğrudan aracı konumunda olan din adamları tarafından veya seçilmiş bir aileye mensup olmak dolayısıyla belirlenmiştir, Yahudilerde gerçek egemen Tanrıdır ve krallıklar döneminde kral Tanrı tarafından seçilmiştir” (Timbal, 1970: 10-11).

“Özellikle M.Ö. 3400-3000 yıllarında hem erkek egemenliği hem de erkek Tanrı egemenliği görülmektedir. Mezopotamya'da din adamı kralların ve Mısır firavunlarının betileri (figür) erkektir. Toplumların hiyerarşisi erkek egemen nitelikli tanrı tapınaklarını vücuda getirdi. Babil'de Marduk, Mısır'da Amon-re, Yunanistan'da Zeus, Roma'da Jupiter en yüce erkek tanrılarıdır” (Vallet, 2009: 25).

İslam geleneğinde de son peygamber olarak kabul edilen Muhammet Mustafa ve dört halife hem siyasal hem de dinsel iktidarı ellerinde bulundurmışlardı. Tek tanrılı dinlerde ve onların kutsal kabul edilen kitaplarında erkek egemenliğinin kurumlaştırıldığı saptanmaktadır. Bu konuda kutsal

metinlerden hareketle erkek egemenliğinin nasıl meşrulaştırıldığı irdelenebilir. Bunu sağlamak için de kadının nasıl ikincil bir konuma indirilmeye çalışıldığını ve hatta bununla da yetinilmediğini toplumdaki temel birçok kötülüklerin kaynağının da kadın olduğu ispatlanmaya çalışıldığı gözler önüne serilmesi gerekir.

“Eski Ahid’de Havva cennetten kovulmanın sorumlusu olarak görülür: ‘Hatanın kökeni kadındır ve onun yüzünden hepimiz öleceğiz’ (Siracide 25, 24). Yüzyıllar boyunca Hıristiyan daha sonra da Müslüman geleneklerinde kadının yetersiz olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. İncil’de ve Kuran’da açık bir biçimde kadın düşmanlığı yer almaktadır. Yahudi ve Hıristiyanlara göre kadın ikinci dereceden bir bedendir. Yaratılışta, erkeği yarattıktan sonra, Tanrı şöyle belirtiyor: ‘Erkeğin yalnız olması iyi değil; ona, ona benzeyen bir yardım yapacağım’ (Gen 2, 18). Tanrı, erkeğin derin bir uykuya dalmasından sonra onun kaburgasından bir kadın oluşturmuştur. Kadın başından itibaren erkek gibi göklerde ve Tanrı katında imajı olmayan bir hizmetçi gibi görülmüştür. Konuyu zenginleştiren Aziz Paul şöyle demektedir: ‘Mademki Tanrının imajı ve ihtişamıdır, erkeğin başını örtmesine gerek yoktur, hâlbuki kadın erkeğin ihtişamıdır. Gerçekten de erkek kadından değil, fakat kadın erkekten çıkmıştır; erkek kadın nedeniyle yaratılmamıştır, fakat kadın erkek nedeniyle yaratılmıştır. Kadınlar, Tanrı’ya olduğu gibi kocalarınıza boyun eğiniz, çünkü nasıl İsa kilisenin şefi ise, koca da ailenin şefidir’ (Vallet, 2009: 26).

Birçok erkek egemen toplumlarda kadın bedeninin regl ve doğumla kirlenmiş olduğu dile getirilir. Bu dönemlerde erkeğin kadınlardan uzak kalması tavsiye edilir ve hatta bazen kadının bir süre toplumdan uzak, inziva bir yaşam sürmesi gerektiğinin altı çizilir. Özellikle de dinsel törenlerde çok defa kadının rol almaması gerektiği savunulur. Hem Yahudilerde hem de Müslümanlarda ölen bir kişinin gömülmesinden önceki dinsel törenlerde kadınlar ve erkekler birbirlerinden ayrı gruplarda kümelenirler ve genellikle de tabutun taşınmasında ve mezar başındaki dinsel törenlerde kadınlar doğrudan yer almazlar, uzaktan seyretmekle yetinirler.

“Yahudilikte doğum yapmış olanlar saf değildirler, kirlidirler. Meryem, arındırıcı sunular yapmak için, İsa’nın doğumundan ancak 40 gün sonra Kudüs’e geri dönebilmiştir... Katoliklerde kilisede yapılan loğusalıktan çıkma ayını 1960’a kadar sürmüştür. Doğum esnasında vefat eden kadın hoş karşılanmazdı;1530 yılında Lüther’in anımsattığı üzere, doğum esnasında ölen bir kadının herkesin gömüldüğü ortak mezarlığın dışındaki bir yere gömülmesi gerekiyordu” (Buisset, 2010: 27-28).

Üremede kadın ve erkeğin oynamış olduğu rol onun aile ve toplum içindeki konumunun belirlenmesindeki temel etkenlerden biridir. Ana egemenliğinin olduğu dönemlerde üremenin kaynağı, toprağın verimliliğine

benzetilerek anne olarak bilinirdi ve soy zincirinde de ana belirleyici öge olarak kabul edilirdi. İksel toplumsal birliklerde herkes konumunu annesine göre belirlerdi. Toplumda erkeğin egemen olmasından sonra, üremede kadının rolü asgariye indirilmiştir. Erkek cinsellik ve üreme konularında kadın bedeni üzerinde tam bir egemenlik kurmuştur.”Kitaplı dinlerde, kadın sadece erkeğin tohumunu ektiği bir saksı olarak görülürdü. Kadın yumurtasının keşfi bili binlerce yıldır devam eden bu yanlış fikirlerin değişmesine yetmemiştir. Kadın embriyona etini- kemiğini verirken, erkek ruhunu vermektir deniyordu. Kadın, sadece iyi çalıştığı zaman erkek çocukları, kötü çalıştığı zaman kız çocukları üreten bir kuluçka makinesidir” (Buisset, 2010: 28).

Erkek egemen dünya da kadınlar hep hor görülmüş ve sıkça şiddete maruz kalmışlardır. Birçok kötülüklerin ve felaketlerin kaynağı olarak kadınlar görülmüşlerdir. Kutsal kitaplarda kadının şiddete maruz kalması meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.” Yahudi geleneğinde Adem ve Havva'nın cennetten kovulmasından sonra kadının başına gelen dokuz uğursuzluk vardır. Ortodoks Yahudi erkeklerinin güne başlarken neden 'beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun Tanrım' dedikleri anlaşılıyor. Erkeğin mülkiyeti olan kadın sadık olmak zorundadır. Bir erkek evli bir kadınla ilişki kurarsa, kocanın mülkiyetini gasp etmiş basit bir hırsız gibi dikkate alınır. Hâlbuki zinadan suçlu bir kadın' taşlanarak öldürülme' (lapidation) cezasına çarptırılır. İsa bu uygulamaya karşı geldi. Mea Sharim gibi bazı aşırı Ortodoks hahamlar uygun bir biçimde giyinmeyen her kadını taşlamaya devam ettiler. Kuran yargılamada daha eşitlikçi bir ilişki tesis etti. Ortaya çıkarılmış zina durumunda (en az dört tanık aracılığıyla) erkek de kadın gibi kırbaçlanması gerekir. Olgularda ise kökten dinci Müslümanlar Yahudi yasasından esinlenmeyi tercih etmekte ve ayrıcalıklı olarak 'taşlanarak öldürme' yaptırımını zina yapmış kadınlara uygulamaktadırlar” (Venner ve Fourest, 2010: 30).

Erkek egemenliğinin tesisinden günümüze dek kadınlar sürekli şiddete maruz kalmış ve haksız yere cezalandırılmışlardır. İlk evlilik kurallarının ortaya çıktığı kabilelerde, satın alma yoluyla yapılan evlilik biçimi kadının bir mülkiyet nesnesi olarak görülmesine yol açmıştır. Evlilik kurallarını çiğneyen kadın, çok ağır biçimde cezalandırılırdı, aksi takdirde kadın tarafı yaptırımlara maruz kalırdı. Erkek egemenliğinin görüldüğü yerlerde genellikle çok karılılık görülür. Zengin olan erkekler kadının bedelini ödeyerek istedikleri kadar eşe sahip olabilirler. Afrika kabilelerinin önemli bir bölümünde satın alınarak edinilmiş çok karılılık yaygın olarak görülmüştür. Satın alma yoluyla evlenen kadınların klan içindeki statüsü genellikle çok düşük olmuştur ve çok kötü muamelelere maruz kaldıkları görülmüştür.” Birbirinin tamamen karşıtı kanaatler olsa da iksel toplumlarda kadınlar genellikle köle, yük hayvanı, en ağır işleri yapmaya mahkûm edilmiş birer varlık, alıp satılan nesnelere olarak görülmüşlerdir” (Lowie 1936: 180). Antik Yunan'da özgür denen kadınların bile

bilim, felsefe, edebiyat, sanat, siyaset yapmaları yasaklanmıştı. Bu nedenle ne kadın Sokrat, ne kadın Platon ne de Kadın Arşimet görülmemiştir. Sitelerin yöneticileri sadece erkeklerden oluşurdu.

“Kadınlar Engizisyon mahkemeleri tarafından en fazla kamusal cezalara çarptırılanlardı. XII. Yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, dinsel olarak yapılmasına izin verilmeyen eylemlerle mücadele etme bahanesiyle, Katolik kilisesi kadın büyücü avına çıkmıştı. Bu çerçevede 50 000 kadın öldürülmüştü... Kimi kadınlar Katolik olmayan dinsel inancı sergiledikleri, eşlerine saygı göstermedikleri, insanları sağlığa kavuşturdukları için yakıldılar. Kimi kadınlar ise çok güçlü kişiliklere sahip olmaları yüzünden, yaralamak ve nazar vurmak için büyü yaptıkları suçlamasıyla karşı karşıya kalarak yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmişlerdir. Ayrıca ebelik yapan kadınlar da çeşitli bahanelerle suçlanarak cezalandırılmışlardır... Günümüzde de din adına kadınlara yönelik şiddet uygulanması devam etmektedir. ABD’de çocuk aldırma karşıtlık şiddet için bahane hizmeti görmektedir: Aile planlaması savunucularının hırpalanması, kliniklere bu nedenle asit fırlatılması, çocuk aldırma ameliyatlarını yapan doktorların katledilmesi olayları da buna örnektir. Prensip olarak, İslam dini doğum kontrolü ve cinsellik konusunda daha hoşgörülüdür, fakat kadınların kontrolü söz konusu olduğunda hoşgörüsüz bir tavır takınılmasını öngörür. Muhammed; atalardan kalma cinsel et parçası kesmelere (mutilations sexuelles), taşalanarak öldürmeye (lapidation), kadının cinsel organından belli bir parçanın kesilip alınmasına (excision) yönelik pratiklere karşı olmaya çalışmasına rağmen birçok ailede bu gelenekler devam etmiştir. Mısır, Etiyopya, Kenya, Nijerya, Somali ve Sudan’da 2 milyon kadar kız çocuklarına bu pratik uygulanmıştır... Hindistan’da atalardan kalma bir pratik, sonuna kadar kocasına sadık kalan bir kadının kendisini kocasının ölmüş vücudunun yandığı ateşe atmasını gerektirmektedir” (Vennet ve Fourest: 30-31). Avrupa’da kırdan kente göç eden erkek ve kadınlar fabrikalarda, maden ocaklarında 16-18 saat çalışmak zorunda kalmışlardır. Anne ve babası çalışan çocuklar sokaklarda kalmışlardır. Üstü başı kirli, aç ve perişan bu çocukları görenler daha çok anneleri suçlamışlardır. Bu durumda kalan anneler kendilerini suçlu hissetmişlerdir, suçluluk psikolojisi içine girmişlerdir. Bütün gün maden ocaklarında çalıştırılan bu kadınlar, eve geldikten sonra da kendisine yüklenmiş olan geleneksel rolleri de yerine getirmek zorunda bırakılmışlardır: evin temizliği, yemek, çamaşır, bulaşık, çocuk bakımı gibi.

Erkek egemenliği, ona dayanan aile içi ilişkiler ve aile yapısı, özünde dinsel ve siyasal bir sosyal bütünün temel bileşenlerinden sadece biridir. Bu nedenle geleneksel toplumların aile türü ataerkil geleneksel aile olarak adlandırılır. Böylece aile ve toplum arasında bir uyum sağlanmış olur ve toplumsal denge ve istikrar gerçekleştirilir. Toplumsal değişimin toplum ve ailede yol açtığı dönüşümler toplumdaki denge ve istikrarı bozar. Sonuçta

toplumsal değişme süreçleri verili toplumun yeni bir dengeye ulaşana dek evrilmesine yol açar. Bu anlamda Orta Çağdaki toplum da dinsel, siyasal, ekonomik, sosyal yönleriyle denge ve istikrara ulaşmıştır. Orta Çağ'da siyasal erkin bağlı olduğu dinsel erkin hem sosyal yapıyı ve hem de ona bağlı olan aile yapısını belirlediği tartışılmaz bir gerçektir.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda Batı'da ulus devletinin oluşumunun ilk evresi olan monarşiler tarih sahnesine gelmeye başladı. XVI. yüzyılda Luther, Calvin ve Munzer'in gerçekleştirdiği dinsel reformlara karşın, krallarla papa arasında organik bağlar sürmeye devam ediyordu. Krallar, egemenliklerinin Tanrı'dan geldiğini kabul ediyorlardı. Din, siyaset ve aile iç içe geçmiş halkalar biçimindeki kurumlar olarak toplumsal aktörleri belirliyor ve onlara rehberlik ediyordu ve aynı zamanda erkek egemenliğinin de destekçisiydi.

Ataerkin aile bu dönemde meşruluğunu nasıl dinsel ve siyasal erkten alıyorsa, bazen de siyasal erke meşruluğunu kazandırabiliyordu. Monarşinin savunuculuğunu yapan Bodin, devletin kaynağının aile olduğunu söyler: "Bodin'e göre devlet, birçok ailelerin ve onlarla birlikte malik oldukları şeylerin egemen kudret tarafından hukuka uygun olarak adaletle yönetilmesidir... Bodin Romalıların ataerkin aile anlayışlarının ürünü olan "pater familias" (aile başkanı) kavramını canlandırmak istemektedir. Bu anlayışa göre aile başkanı; aile üyeleri, yani eşi, çocukları, köleleri üzerinde mutlak bir egemenlik hakkına sahiptir. İşte Bodin, devletin kaynağını aile de görmekle, devleti aileye benzetmekle, babanın aile içindeki yerini ve rolünü devlet içinde krala vermek istemektedir. Devlet büyük bir ailedir, kral da bu ailenin üyeleri (uyruklar) üzerinde mutlak egemenliğe sahip olarak onu yöneten baba durumundadır. Kralın egemenliği babanın egemenliğinden kaynaklanmıştır, babanın egemenliği gibi mutlaktır" (Şenel, 1982: 398). Görüldüğü gibi birbirinden ayrılmaz bir biçimde baba ve kral egemenlikleri arasında bağlar mevcuttur. Orta Çağ'da ve mutlak monarşiler döneminde, Batı'da birbirlerini destekleyen, birbirlerinden ayrı düşünemeyen Tanrı, kral ve baba egemenlikleri bir üçgenin üç köşesi gibiydi. Gökyüzüne Tanrı, yeryüzüne kral ve aileye de baba egemendi. Böylece tüm evren Tanrı baba, kral baba ve aile babası egemenlikleri arasında paylaşılarak yönetiliyordu. Böylece tüm evrene baba erki hâkimdi.

Tartışma konusu olmaması için söz konusu erklerin kutsallaştırıldığı görülüyor. Tanrı, babalığın en mükemmel modelidir. Kral, Tanrı'nın yeryüzündeki imgesidir, uyruklarının babasıdır. Aile içindeki baba, aile üyelerinin nezdinde kutsal ve kralın imajın temsilcisidir. Saç ayağı gibi birbirlerine bağlı olan bu üç egemenliğin kaderi de ortak olmalıydı. Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren devrimciler, kralı öldürerek Tanrı'nın ve babanın gücüne de kesin bir darbe vurmuş oldular. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik üçlüsü, boyun eğme, hiyerarşi ve babalığın yerini aldı." XIX. yüzyılın filozoflarından olan Feuerbach,

Proudhon, Marx ve Nietzsche Fransız Devrimi'nden çıkardıkları sonuçlardan hareketle, Tanrı'nın öldüğünü ilân ettiler. Bu da insanlık özgürlüğünün zorunlu koşulu gibi görünüyordu. XIX. yüzyıl filozoflarının ötesinde Lacroix, insanlığın Tanrıdan kurtulmak istediğini, çünkü onda baba simgesinin görüldüğünü dile getiriyordu; ayrıca da demokrasinin baba egemenliğiyle bağdaşamayacağını belirtiyordu" (Badinter,1986: 203-204).

Fransız Devriminden sonra, Batı ülkelerinde kurulan Cumhuriyet yönetimlerinde görece de olsa burjuva nitelikli özgürlük, en azından emek ve sermayenin ülke bazında serbest dolaşımında, eşitlik, en azından yasalar karşısında, kardeşlik, en azından vatandaşlar arasındaki ilişkiler temelinde sağlanmış oldu. Ulus-devlet modeli olarak adlandırdığımız bu yeni toplum tipinde "çekirdek aile" dediğimiz yeni bir aile tipi ortaya çıktı. Daha önceki tarihi dönemlerde görülmeyen, karşı cinsten iki kişinin özgür iradesiyle evlilik temelinde kurulan, anne, baba, evlenmemiş çocuklardan oluşan bu sosyal birim, ait olduğu toplum gibi demokratik ilişkiler temelinde inşa edilmiştir. Çekirdek aile akrabalık bağlarından kurtulmuş, ekonomik olarak kendi kendine yetebilen, bağımsız bir yerleşim yerinde kurulmuş olan, soy zincirinin iki yönlü olduğu bir sosyal birim olarak görülmektedir. Yine de uzun yıllar aile içinde baba aile reisidir, cinsiyete dayanan bir işbölümü varlığını sürdürmektedir, babanın soyadı ailenin adı olarak devam etmektedir... Fransız Devrimi'nde Tanrı baba ve kral baba hedef alınmasına karşın, aile içindeki babaya dokunulmamıştır. Çekirdek ailenin doğuşu daha çok sanayi devrimi ve kırdan kente göç süreçleriyle ilgilidir. Özünde Fransız Devrimi Orta Çağ'da var olan büyük eşitsizliklere dayanan hiyerarşik yapının ortadan kaldırılması için erkeklerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri bir mücadelenin ürünüdür. Bu nedenle kadın ve erkek arasında var olan eşitsizlikler görmemezlikten gelinmiştir. Kuşkusuz Fransız Devrimi'nin kazanımlarından kadınlar da faydalanmışlardır. Bu kazanımlar aile içi karı-koca ilişkilerinde fazla etkili olmamış, fakat daha sonra verilen haklar çerçevesinde bu konuda iyileşmelere rastlanılmıştır.

10 Aralık 1948 yılında laiklik ilkesi uluslar arası plânda benimsendi. Böylece inanç konusu kamusal alandan bireysel düzeye indirgenmiş oldu. Bu durum aile içindeki karı-koca ilişkilerinde de iyileşmelere neden oldu, dinsel boyutta kamunun aile içi ilişkilere müdahalesi asgariye inmiş oldu. Dolayısıyla, yukarıda sözünü ettiğimiz semavi dinlerdeki kadın imgesinde köklü değişimler gözlemlendi.

Aile yapısı ve aile içi ilişkilerdeki değişme yeni yaşam biçimleri temelinde ortaya çıktı.. Sanayi devriminden sonra kadınlar yoğun bir biçimde işgücünde yer almaya başladılar. Kocalarından ve babalarından bağımsız bir gelir veya ücret elde eden kadınlar görece de olsa ekonomik bağımsızlıklarını elde ediyorlardı."1840-1845 yıllarında, Fransa'da yapılan bir çalışmaya göre, işgücü içinde kadınların oranı gıda sanayinde %37, basın yayında %20,

pamuklu sanayinde %16, ipekli sanayinde %33, cam sanayinde ise %17 düzeyine ulaşmıştı” (Philip, 1963: 98). Bu oranlar daha sonraki yıllarda artarak devam etti. “1975 yılında işgücü içindeki kadınların oranı Fransa’da %38, Almanya’da %36,9, İngiltere’de %37,2, İsveç’te %40,7 düzeyine ulaştı” (Badinter, 1986: 230). Günümüzde İsveç’te bu oranın %50’ye ulaştığını biliyoruz. Kadınların ekonomik bağımsızlığı hem siyasal yaşamda hem de aile içindeki konumuyla ilgili olan otorite örüntüsünde köklü değişimlere yol açtı. Kadınlar, önce babalarına, daha sonra da eşlerine varlıklarını kabul ettirmeye çalıştılar. Fransız Devrimine karşın kadınlar uzun yıllar siyasal alanda görmemezlikten gelindiler ve yönetme hakkının sadece erkeklere özgü olduğu varsayıldı. “ Tüm batı kadınlarının insan olma haklarının kabul edilmesini görmeleri için bir buçuk yüzyılın daha geçmesi gerekiyordu: medeni haklar, eğitim hakları, özgür annelik hakkı. ABD’nde Bağımsızlık Savaşı’ndan sonra kadınlar için oy hakkı mücadelesi başladı. Ancak yarım yüzyıl sonra, köleliğin kaldırılması hareketiyle bağlantı içinde 1840’da kadınlar yeniden harekete geçtiler. 1862-1865 Ayrılık Savaşı’ndan sonra mücadele meyvelerini vermeye başladı. Köleliğin kaldırılmasından (1866) üç yıl sonra ilk defa Wyoming devletinde (eyaletinde), kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi; ardından, bir yıl sonra Utah (1870) devleti aynı yolu izledi... 1919’da Anayasa’da yapılan düzeltme, 1920’deki onaylamayla ABD’nin tümünde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi (Badinter, 1986: 214-215). Fransa’da ancak 1944’de bu hak tanındı. Türkiye’de ilk defa, Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğünde 1934 yılındaki belediye seçimlerinde Türk kadınlarına seçme seçilme hakkı verilmiştir. Ekonomik ve siyasal alandaki bu kazanımlar kadınların medeni haklar konusunda da yeni haklar edinmelerine olanak sağlamıştır.

Medeni hukuk aile yapılarında köklü değişimlere yol açtı: Tek eşlilik zorunlu hâle getirildi. Soy zincirinin kadın ve erkek tarafına eşit mesafede olması gerektiği onaylandı. Çocukların velayetinin eşlerin her ikisine de verilebileceği kabul edildi. Kadınlara da boşanma hakkı verildi. Mirasın cinsiyet ayrımı yapılmaksızın eşit olarak paylaşılması öngörüldü. Bu durum aile içindeki ilişkilere yansdı. Medeni yasada yapılan düzeltmelerle aile reisliği kaldırıldı. Aile içindeki otorite örüntülerinde ve karar verme mekanizmalarında eşler arasında eşitlik sağlandı. Çocuklar arasındaki her türlü ayrımcılık ortadan kaldırıldı. Türkiye’de medeni kanunun 1926 da kabulünden sonra Türk kadını da yukarıda sözünü ettiğimiz haklara kavuştu.

Kimi zaman Batı’da olduğu gibi sosyal evrimin bir ürünü olarak, kimi zaman da Türkiye’de İsviçre Medeni Kanunu’nun alınıp kabul edilmesinde olduğu gibi kadın ve erkek arasındaki eşitlik sağlanmış oldu. Bu gelişmelerin sonunda görece de olsa eşitlikçi, demokratik ilişkilere dayanan çekirdek aileler oluşturuldu. Türkiye henüz gerçek anlamında sanayileşmiş bir toplumun tam anlamında özelliklerini göstermediğinden aile yapısı görünürde çekirdek, aile içi

ilişkiler ise genellikle geleneksel niteliktedir. Kuşkusuz Türk Medeni Kanunu modern bir çekirdek aile yapısını öngören nitelikleri içermektedir, fakat toplumsal yapı Medenî Kanun'da ön görülen modeli yansıtmamaktadır.

Günümüzdeki küreselleşme hareketleri dünyada sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda köklü dönüşüm ve değişmelere yol açmaktadır. Tüm bu değişmelerin aile grubu ve kurumu üzerindeki etkileri savsaklanamayacak boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Boşanmaların çok yaygınlaşarak olgu hâline gelmesi, ikinci ve hatta üçüncü evliliklerin yaygınlaşması, birlikte yaşamaların istisna olmaktan çıkması, aynı cinsten olanların, yasalar izin verdiği ölçüde, evlenerek veya evlilik dışı birlikte yaşamaları, aynı cinsten yaşlı çiftlerin birlikte yaşamaları vb. birçok yeni aile biçimlerinin doğmasına yol açmaktadır. Görüldüğü üzere aile, tüm insanlık tarihi boyunca diğer sosyal kurumlarda olduğu gibi değişmiş ve değişmeye devam etmektedir. Günümüzdeki aşırı bireyselleşme, ailenin geleceği konusunda büyük kuşku yaratarak doğmasına yol açmaktadır. Belki de küreselleşmenin ileri aşamalarında aile varlığını sürdürmüş olsa da çok farklı yapılarla karşımıza çıkmış olacaktır. Gerçekten de ailenin geleceği belirsizdir.

Kaynaklar

- BADINTER, Elisabeth, 1986, "L'un est l'autre", Paris: Editions Odile Jacob
- BUISSET, Ariane, 2009, "La misogynie dans les textes", Le Monde des religions, No:33, Paris: Editions du félin
- COHEN, Claudine, 2009, "Quand Dieu était une femme", Le Monde des religions, No:33, Paris: Editions du félin
- ENGELS, Friedrich, 1954, L'origine de la famille, de la propriété privée et de l'Etat, Paris: Editions sociales
- ŞENEL, Alâeddin, 1982, "Siyasal Düşünceler Tarihi", Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi
- PHILIP, André, 1963, "Histoire des faits économiques et sociaux", Paris: Editions Moutaigne
- TIMBAL, P., C., 1970, "Histoire des institutions publiques et des faits sociaux", Paris: Dalloz
- VALLET, Odon, "La revanche des diuex mâles", Le Monde des religions, No:33, Paris: Edition du félin
- VENNER, Fiammetta, FOUREST, Caroline, 2009, "Torturées au nom de Dieu", Le Monde des religions, No:33, Paris: Edition du félin